

Анка Ж. Симић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

САВИНЕ БЕСЕДЕ У СТУДЕНИЦИ И ЖИЧИ У ДОМЕНТИЈАНОВОМ ЖИТИЈУ СВЕТОГ САВЕ

Предмет овога рада јесте Доментијаново *Житије Светога Саве*, тачније три беседе које се у Житију налазе, а које је Сава изговорио – две у Студеници и једну у Жичи. Нарочиту пажњу посветићемо наглашеној реторичкој димензији Савиних беседа, као и визији света и живота Светог Саве, као првог српског просветитеља и философа у оквирима православне теологије. Указаћемо на посебност Савиног бесеђења као проповеданог и посведоченог богословља и духовности која се одликује саборним карактером и најширим еклезијалним димензијама, попут богословља Светих отаца православља кроз векове.

Кључне речи: Свети Сава, беседе, јеванђелско православље, благочешће, црквеност

Средњовековну Србију XIII века карактерише снажан полет свеколике уметности. У таквој епохи одвијао се књижевни рад јеромонаха Доментијана, који је својим делом посвећеним Светом Сави², обогатио и оснажио жанр биографије, односно житија, доприневши тако његовом даљем развоју. Доментијанова биографија, међутим, позната је делимично. Био је ученик Светог Саве, који га је пратио током његовог другог путовања у Свете земље, док је шездесетих година XIII века био изабран за духовника хиландарског братства.

Савино и Доментијаново дружење на најбољи начин може се пратити кроз Доментијаново *Житије Светога Саве*. Сва скромност са којом се Доментијан односио према себи говорећи да је последњи Савин ученик, не може превагнути над чињеницом да је био заправо први, то јест, најбољи од свих Савиних ученика. Није ли то показао Савин избор да га Доментијан прати на далек и неизвестан пут у Свету земљу? (Јовановић 2006: 15)

Љиљана Јухас Георгиевска наводи како се поуздано зна да је Доментијан током четрдесетих или педесетих година XIII века боравио у Карејској ћелији, те да је тамо саставио опсежан животопис Светог Саве,

1 anka.simic@filum.kg.ac.rs

2 Domentijan (1970): *Живот Светога Саве*. Српска књижевност у књижевној критици, Стара српска књижевност I, превео Лаазар Мирковић, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, 117–309.

по наруџбини краља Уроша I (Juhas Georgievska 2003: 1–2). Највећи део свог живота, књигољубац и богољубац Доментијан провео је на Светој гори, где је и сахрањен. С обзиром на сложеност и обим његових дела, претпоставља се да није радио на другим текстовима житијног жанра, осим на Немањиној и Савиној биографији³.

Први српски архиепископ, Свети Сава, рођен је као трећи син великог жупана Стефана Немање и његове жене Ане. Младог принца добили су у одмаклим годинама, са вером у Божију помоћ. Према лепом, паметном и веселом детету, Растку, родитељи су били веома нежни, док је само дете врло брзо постало миљеник свих на двору. „Говорило се: ’Ово ће дете бити неко ново знамење’. [...] Велможе су говориле, приметивши његову радозналост и разборитост, да ће Растко бити ’најврснији међу браћом својом.’” (Simović 1991: 7) Дететова пажња била је поглавито усмерена на читање и писање, као и на слушање разговора одраслих. Својеврсна наклоност књизи и размишљању обележила је Растков животни пут, иако га је отац спремао за једног од својих наследника. Када му је било петнаест година, доделио му је неке територије своје државе на управу, те велможе, пратиоце и друге дворјане који би младићу помогли да се осамостали и научи војним вештинама и владању. Међутим, млади Растко такав живот није волео. Његова жеља била је да се у тишини посвети размишљању о Богу, а да добрим делима буде на корист људима и својој земљи. Заправо, у Растковој свести јасно су се издвојили неколики елементи, који су детерминисали његов живот: било је јасно да је војника и војсковођа у средњовековној Србији довољно, наспрам писмених људи и просветитеља, на језику којим говори српски народ није било довољно књига, био је невелики број оних који су видели и упознали свет, а још мање оних који су радили на томе да се живот српског народа унапреди. Са осећањем да је судбина баш њему наменила да буде другачији од осталих, млади Растко, који је са великом пажњом слушао како калуђери стичу велика знања, како преписују свете и друге књиге, те састављају житија и помажу људима у невољи и просвећују их, постаје одбегли принц који је наместо женидбе обукао калуђерско рухо, постригао дугу, плаву косу, замонашио се и добио друго, монашко име: Сава. Светој Гори, тачније животу у манастиру Пантелејмону Сава се брзо прилагодио. Уз потпуно одсуство одвојених захтева и потреба, даноноћно је учио грчки, проучавао старе рукописе, савладавао манастирска правила живота и усрдно се молио Господу. „Проводио је дане и ноћи у стајању, клањању, заносима и размишљању. Показао је, на тај начин, и себи и другима да је спреман да се сасвим посвети своме циљу. Имао је снажну вољу и могао је да издржи и муке и искушења више него други” (Simović 1991: 14).

3 О Доментијановом *Живошу Светиоџ Саве*, као најопсежнијем и најсложенијем тексту житијног жанра у српској књижевности, писала је Љиљана Јихас Георгиевска. (v. Juhas Georgievska (2003): *Живош Светиоџ Саве од Доменијана: историја шекста*. Београд: Српска академија наука и уметности)

Са својим оцем, сада монахом Симеоном, Сава подиже велики српски манастир на Светој гори, манастир Хиландар, који у XII веку постаје центар српске средњовековне културе и писмености и најбоља школа за образовање српских монаха. Као игуман манастира Студенице, новог духовног и културног центра српске државе, Сава отвара прву школу српске писмености, као и школу за свештенике и калуђере. Старе и запуштене цркве и манастире обнавља, али гради и нове. Зидањем манастира Жиче јача целокупну црквену организацију и дисциплину. Саставља *Карејски типик*⁴, *Студенички типик*, *Крмчију*⁵, *Житије Светиога Симеона*⁶. При манастирима отвара „часне домове” као прве српске болнице и уточишта за болесне, сиромашне и старе. Сава први одређује да све братство манастира и црква има да служи за добро народа, да се Богу моли у скромности и тишини, да црквену службу врши на српском језику, а не на грчком или латинском, а нарочито да народ просвећује. Године 1219. Сава одлази у Nikeју, престоницу Византије и од тадашњег патријарха и цара добија дозволу да српску цркву учини самосталном. Nikeјски патријарх произвео га је у првог српског архиепископа, уз одлуку да се други српски архиепископи од тада посвећују од стране српских епископа, на своме сабору.

Са овим важним одлукама, свечано дочекан од браће и велможа, Сава се вратио у Србију са новим ученим монасима и књигама. За седиште првог српског архиепископа био је одређен манастир Жича. У договору са краљем и велможама, Сава је извршио промене у црквеној организацији, основао девет епископија и на места епископа довео српске свештенике. За 14 година, колико је управљао Српском православном црквом (1219–1233), Сава је њу учврстио, материјално обезбедио и одредио које народне послове има да обавља. Такву улогу Српска православна црква је задржала у каснијим годинама ропства, а и до данас је остала важан државни и културни ослонац српског народа. (Simović 1991: 23)

У овом раду ми се нећемо бавити анализом Савиног лика у Доментијановом тексту, већ ћемо се задржати на једној од главних карактеристика Савиног животописа – на наглашеној реторичкој димензији, као и на визији света и живота Светог Саве у оквирима православне теологије. Своју пажњу усмерићемо на догматско-религиозне садржаје, веома функционалне, који су важни за уобличавање представе о Сави као архиепископу који стоји на челу српске цркве, а које проналазимо у Савиним беседама у Студеници и Жичи, нарочито у *Беседама о правој вери*. Доментијанов књижевни лик Светог Саве, или, боље речено,

4 Типик, зборник у коме се излаже редослед и начин вршења црквених служби (Trifunović 1990: 345–348).

5 Крмчија је зборник закона и правила за живот у држави. Овом књигом Сава је прописао и понашања владара, и судова, као и свих људи у свим областима живота (Simović 1991: 20).

6 Савино *Житије Светиога Симеона* које је посвећено животу и раду Савиног оца, одређује се као прво чисто књижевно српско дело написано народним, српским језиком (Simović 1991: 18).

Доментијановог Саву као беседника, искористићемо као повод да проговоримо о значају беседничког казивања, с обзиром на чињеницу да Доментијанов „Живот Светог Саве превазилази друга дела разноврсношћу и богатством теолошких мисли, дубином етичких рефлексија, верским заносом, висином глорификовања светитеља, апотеозом духовног живота и беседничким полетом казивања” (Kašanin 2002: 135). На оваква трагања потакнути смо и оценом Радмиле Маринковић, према којој је Доментијан остварио значајно литерарно искуство, а српску биографију уздигао изнад прозе свога времена. Наиме, Радмила Маринковић уочава како се код Доментијана уједињују три основна књижевна жанра, тадашњег система књижевних врста: поезија, проза и реторика, при чему је реторика, која је веома богата, оно где се конкретно историјско искуство уздиже до сублимног духовног доживљаја.⁷

Доментијановог Саву издвајамо као светитеља-делатника који шири праву веру и који се од својих претходника разликује по томе што веру не изводи из своје домовине, већ је доноси из света, а потом шири по своје отачаству. Свети Сава је био велики богослов који је душе, нарочито христољубиве, хранио духовним речима и душекорисним беседама. Значај наведенога утолико је већи уколико имамо на уму да су Савине беседе, као и други светосавски списи и биографије, заправо својеврсно истинско рађање нове и Христом просвећене српске културе, из православне византијске културе, свете и црквене, којом је била прожета сва мањинска Србија. Важни преломи у погледима, као и у читавом Савином бићу, учинили су да он постане револуционар који је свесно и срчано рушио освештане традиције и изводио радикалне реформе.

Студеница, као наш први велики манастир, чији су ктитори Свети Симеон Мироточиви и Свети Сава, била је извориштем православног богословља и духовног живота. Сава је био и први зачетник православног богословља и духовног живота у овој манастиру, а преко њега и широм српског народа кроз векове. Доказ и пример наведеноме налазимо у два студеничка текста – у питању су текстови двају Савиних беседа одржаних у Студеници.

Прву студеничку беседу⁸ Сава је изговорио по молби и жељи брата Стефана, али и по сопственом нахођењу. Наиме, са моштима оца Симеона дошао је из Свете Горе, око 1206. године, како би измирио завађену браћу. Саму беседу изговорио је поводом поновног изливања светог мира из Симеонових светих моштију, у манастиру Студеници. Благодетно

7 v. Juhас Georgievска (2003): *Живот Светог Саве од Доментијана: историја шексџа*. Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 82–84. О тексту Радмиле Маринковић, *Српске средњовековне биографије – историјски роман?*, који није објављен јер је цео материјал пропао, пише Љиљана Јухас Георгиевска према рукопису који има 12 страница.

8 v. Domentijan (1970): *Живот Светог Саве*. Српска књижевност у књижевној критици, Стара српска књижевност I, превео Лазар Мирковић, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 186–191.

испуњење речи на родитељу учинило је да Сава, кроз своју беседу упућену часним чрнцима (монасима) и народу своје отаџбине, отвори своја богоречита уста и поучи тако окупљене о православној вери и врлинском животу Светог Симеона, о пројављеним у њему и кроз њега Божијим даровима и чудесима, на основу којих је Симеон, као такав, постао образац студеничким монасима и српском народу. Сава на почетку Прве студеничке беседе наводи сврху свога говорења:

Браћо и оци, и децо, слушајте добро и разумејте благодат јављену нам Господом нашим Исусом Христом и овим господином нашим који је приступио ка Господу и заволео га, по јеванђелској заповести реченој од самога Господа. [...] Да, и ви, браћо љубима и чеда овога светога учитеља вашег, који вам је показао добар пример ради вашег спасења, последујете пастиру своје добрим подвигом и чистом вером и преочишћеним душама и нескврним телима и непорочним умовима и просвећеним савестима, свугда носећи чисту мисао у својим душама, свагда спремни ка сваком богољубљу, чистећи се од сваког греха, а избобилујући у сваком добром делу, држећи здраву веру. (Domentijan 1970: 187)

Увиђамо како је Савина беседа у Студеници упућена не само свештеницима и монасима већ читавом збору, читавом побожном српском народу. Дакле, ово бесеђење као проповедано и посведочено богословље и духовност одликује се саборним карактером и најширим еклезијалним⁹ димензијама, попут богословља Светих отаца православља кроз векове. Друга одлика Савине беседе јесте та да Сава сва збивања у вези са Симеоном или са српским црквеним народом посматра и разумева као непосредно дело Божије, као јављање у Христу оваплоћеном за спасење људског рода, а Светим духом оствариване и актуализоване у Цркви. Атанасије Јевтић увиђа како је овде посредни и присутно живо осећање реалности Цркве, њеног благодатног бића и живота – као продужаваног кроз генерације и векове спасоносног дела Христовог: „Овде је Свети Сава један заиста правослазни патристички теолог, који на примеру мироточивог и чудотворног тела Св. Симеона конкретно тумачи речи Христове и Апостолске о нашем васкрсењу у Христу и сунаслеђу у Њему и са Њиме живота вечнога” (Јевтић 1991: 123–124). Посредством Прве беседе у Студеници, први српски просветитељ Сава доноси нам православно богословље мимо икаквог теоретисања, већ живим искуством благодатног спасења у Христу, доживљеног као један нови, свети, хришћански и истински духовни живот. Он се састоји од искреног држања праве Христове вере и свесрдних творења Његових спасоносних заповести. Плод таквог живота јесте живот вечни, који започиње на земљи, а наставља се у Царству небескоме, баш као што је пројављено у личности и моштима Светог Симеона.

⁹ Еклезија, Црква, религијска заједница; еклезиологија, део теологије који се бави проучавањем Цркве (Cvitković 2009: 135–136).

Савина Друга студеничка беседа¹⁰, по елементима духовног живота, јесте богословски богатија и садржајнија од Прве, а врло слична Савиној *Беседи о правој вери* у Жичи. Он о спасењу сада говори знатно опширније, спознајући и осећајући себе као главу српске Цркве:

Преосвећени архиепископ отворивши своја богоговорљива уста ка преподобним чрнцима и свему збору деце свога отачаства, објави им богоподобну поуку: Браћо и оци и чеда, разумите самислено моју реч к вашем благоверију, ово богомисаоно самотрење о нашем спасењу пре векова спремно и светим Духом кроз свете пророке проречен силазак Сина бојжег к нама, и кроз свете апостоле, истините самовидце Слова, још боље јавно извештен, и богоносним светитељима и преподобним оцима утврђен, и после њих опет нама предан истим светим Духом да вашем правоверију спомињемо, који је светим апостолом Павлом, учитељем целе васељене, извештен и нама заповеђен: 'Пазите, рече, умно стадо ваше, у које вас постави Дух свети као пастире и учитеље'. Да, и мени уздигнутом на овај степен, од сада није ми лепо ћутати, нити да гледајући ми своје ствари будем најамник а не истинити пастир. (Domentijan 1970: 213)

У Првој беседи у Студеници, Сава, тада још архимандрит, спомењу је божанско спасење, јављено и посведочено самим Богом у српском православном народу преко прослављења Светог Симеона Мироточивог као новог светитеља у нашем народу. Другу студеничку беседу изговара Сава архиепископ који, као наследник Светих апостола и Светих отаца у Цркви Божијој, о самоме спасењу сада говори знатно опширније. Напомињући народу предисторију Свете тројице, њену старозаветну и новозаветну историју, као и њену даљу живу црквену реалност у живом току спасоносног јеванђелског Предања, од апостола до њега самога, Свети Сава открива тако себе у својеврсној богоданој мисији и светоотачкој служби која подразумева руковођење и спасавање људи свога отачаства. Он зато и напомиње окупљенима како је улазак у Христову Цркву не крај, већ почетак хришћанског живота и делања коме предстоји стални подвиг истинске вере и правога хришћанског живота по Христу Спаситељу.

Највећи део Друге студеничке беседе посвећен је основним догматско-богословским истинама о тајни Христовог Боговаплоћења и нашег спасења¹¹. Сава поглавито говори о безмерном Христовом човекољубљу, о Његовој безграничној доброту према људима, са јасним циљем да слушаоце у Студеници покрене на узвратну љубав према Христу, као и на усрдно идење стазама Његових заповести.

10 v. Domentijan (1970): *Животи Светоџ Саве*. Српска књижевност у књижевној критици, Стара српска књижевност I, превео Лазар Мирковић, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 212–215.

11 О овоме ће детаљније и опширније говорити у својој *Беседи о правој вери*. (в. *Поученије Светоџ Саве о истинитој вери*, у: Domentijan (1970): *Животи Светоџ Саве*. Српска књижевност у књижевној критици, Стара српска књижевност I, превео Лазар Мирковић, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 217–224)

Он све у Христу, у Његовој Богочовечанској личности и искупитељском делу најтешње и најконкретније повезује са нашим људским спасењем и са свакодневним хришћанским животом, тако да је ово једно заиста примењено богословље, какво је уосталом у већини и светоотачко православно богословље кроз векове. (Јевтић 1991: 134)

Свети Сава љубав Божију према људима, пројављену у Христу, ставља као основу и садржај нашег хришћанског живота. Али, увиђамо како наместо моралистичког доцирања или етичког убеђивања, те каквог наравоученија, Сава у својој беседењу показује практично и живо изражавање доживљене богољубави и истинско благодатно-подвижничко богоопштење. Дакле, о јеванђелском православљу окупљенима у Студеници говорио је прави представник, лични носилац и настављач најсветлије традиције православног подвижништва и духовног живота (кападокијског, палестинско-синајског, студитског, оног у Светој Гори, нарочито у исихазму). Савине речи извиру из доживљеног благодатног аскетског искуства хришћанског. Зато су и обе његове студеничке беседе детерминисане молитвеношћу, богољубивошћу и човекољубивошћу.

На Спасовданском сабору у Жичи, 1221. године, Сава је изнео основне принципе православног хришћанства, тражећи да се озаконе.¹² Жичка беседа Светог Саве садржана је од уводног, главног догматског дела и завршне поуке којом се закључује тема о правој вери. У уводном делу отвара се тема о правој вери црквеној и наводи се разлог беседења:

Али предобри Бог имајући бесконачну милост, и не хотећи да погине ни један од нас, и по правој заповести и истим начином, по науцењу и по проповедању светих апостола, уздиже мене на ово светителство, хотећи кроз мене испунити недостатке отаца наших, и својим светим Духом заповеди ми да вама објавим реч своју о вашем спасењу, коју са љубављу чувши сачувајте, да и ми будемо причесници реда светих. (Domentijan 1970: 217)

Први српски архиепископ, у првопрестолној цркви у Жичи, обраћа се својим слушаоцима, својој пастви, са позивом да својим срцем, душом и умним очима не само саслушају, него и да прихвате објављивање и исповедање божанских догмата, као праве и истините вере сада аутокефалне српске православне цркве. Својом беседом Сава продужава спасоносно дело, божанско спасење људи у Цркви и кроз Цркву, с обзиром на то да је Христос заповедио апостолима да проповедају јеванђеље свим народима. Атанасије Јевтић уочава како је божје човекољубље, из кога је произашла заповест Христова апостолима, а из ове настало апостолско прејемство у Цркви кроз Оце, тј. кроз епископе, веру и проповед, у Савином постајању архиепископом заправо извор и темељ његовог достојанства, чина, ауторитета и власти. Сава је тако онај који је од Христа Бога уздигнут да конституише, одржава и животвори цело биће

12 в. Поученије Светоџ Саве о истинишој вери, у: Domentijan (1970): *Живот Светоџ Саве*. Српска књижевност у књижевној критици, Стара српска књижевност I, превео Лазар Мирковић, предговор, избор и редакција Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 217–224.

Цркве на земљи (Јевтић 1991: 90–91). У завршном делу увода беседе, Сава истиче како је права вера Божија, тј. православна вера Цркве потврђена и посведочена на седам васељенских сабора. Црквеност и саборност, као и апостолско-светоотачки и светопредањски карактер вере јесу гаранција њене богооткривености, спасоносности и животворности. Хришћанство, даље, према беседниковим речима, није само нови морал или нова религија, већ својеврсно откривање свеспасоносне и целосне истине о Богу који је постао човек како би човека учинио Богом, те да би га препородио у Истини и благодати на вечни живот, а обожењем увео у вечну, бесмртну заједницу с Богом, што у ствари и јесте Црква.

Након овако свестране припреме својих слушалаца, Сава отпочиње други део Беседе, у коме излаже и исповеда праву веру православну, одбацујући заблуде и лажна јеретичка учења. Најпре исповеда најважније хришћанске догмате, који чине језгро његове беседе – о *Светој тројици* и о *Оваплоћењу Христовом*. Сава, дакле, бира богооткривене истине о Светој тројици и о Оваплоћењу Сина Божијег јер на њима почива сва хришћанска вера Цркве. Оне сачињавају суштину православља, Цркве, крштења, литургије, васељенских сабора, знака крста, епископског исповедања и слично. Овај део текста карактерише се као згуснут по садржају и богословској терминологији. Други део централног дела *Беседе о правој вери* садржи исповедање православне вере о поштовању Часног крста и Светих икона Христа, Богородице и Светитеља, као и црквених сасуда, храмова и светих места. Завршава се исповедањем о примању и прихватању Светих седам васељенских сабора и Светих помесних сабора Православне цркве, са крајњим анатемисањем свих јеретика и њихових догмата.

Трећи и завршни део Жичке беседе, заснован је на враћању на почетну тему о правој вери. Овде је нарочито важно напоменути како Сава сада праву веру детерминише једним многозначајним и многосадржајним изразом – благочешће (побожност). У питању је богословски појам, на основу којег се јединство праве вере и правог живљења по Богу, као и јединство Истине и моралног живота, чине нераскидивим и неразделивим. У благочешће Сава убраја сву вољу Божију коју жели да примени на сваког верујућег слушаоца: науку апостола, пророка и светитеља, тј. науку самога Господа Исуса Христа, молитву, држање заповести Божијих, као и духовну науку, која није игра речи, већ проповедана и објављена вера Божја на којој је основана сва Црква. Као резултат оваквог животног усвајања свеобухватне побожности, беседник наводи: „Сатворивши његову вољу, примићемо од њега спасење у овом и у будућем веку, ако верно сачувамо његове заповести, које сам Бог заповеди нама сачувати, и обећа нам за то небесну награду, говорећи: ’Заиста вам кажем, који сачува реч моју, неће окусити смрти у векове’” (Domentijan 1970: 222). Својом беседом, тачније понављањем и обнављањем богооткривених закона и догмата Христове православне вере, једнако као Мојсије Боговидац, Сава је допринео да се Срби учврсте као прави православни хришћани.

Прослављање Светих бива са циљем да се прославе они које је Бог прославио непролазном славом, зато што су они прослављали Бога светом вером и светим животом. Њихова вера и живот у Господу верницима јесу путоказ и смисао сопственог живота и пута којим се тај циљ може достићи. Живот Светог Саве био је и остао узвишени узор и углед како би ваљало да верујемо и поступамо, с обзиром на то да је Сава, најпре, прихватио две новозаветне заповести: о љубави према Богу и о љубави према ближњима, затим се одрекао угађања телу, преваре богатства и пролазне славе овога света, прибегавао је миротворству за добро свога и других народа, са нарочитим залагањем око уређења српске самосталне Цркве и њеног божанског дејства на веру и духовност народа. Света Гора, као духовни и просветни центар православља, имала је своје дубоке корене и почетке на Синају, у Јерусалиму, у Цариграду, у источној теологији и духовности, те је као таква продужавала вековну православну традицију светоотачког опита и богословско-духовног искуства и просвећености. На таквом извору просвећености учио се Свети Сава, српски светитељ и просветитељ, који је просветио своју отаџбину и свој народ. Први српски архиепископ није упућивао на међе, већ на духовне видике и отворене границе ума. „И зато је светосавље посрбљено Православље, а Свети Сава једно од имена Исуса Христа. Светосавски пут је пут до универзума, а све српско ту је да бисмо дали свој печат и боље разумели и онострано и вечно” (Веќковић 2006: 11). Напустивши Хиландар, по молби брата Стефана, Сава долази у Србију и мири браћу над моштима Симеоновим које на свечан начин полагају у припремљену гробницу у манастиру Студеници. У српском народу учврстио је култ личности Немање, родоначелника династије и оснивача самосталне државе. Учинио је да српска црква његовог оца прогласи за свеца због примереног монашког живота и заслуга у цркви. Дакле, Сава је Симеона истакао као узор свештенству и калуђерима (што се да уочити у Првој Савиној беседи у Студеници), те тиме и учврстио своју породицу као владајућу династију. Као човек са високом културом, широким видцима и важним сазнањима о људском животу, Сава је непрестано учио и саветовао, са циљем да учврсти хришћански морал и православну веру у српском народу. Сагледавањем, у овом случају, Савиних беседа, у Студеници и Жичи, бива нам јасно да „Сава улази у народ као просветитељ и учитељ. [...] Успоставља црквени живот у Србији. Стара се нарочито о школовању свештеничког кадра. Са великим ауторитетом владарског сина и ореолом живог светитеља, Сава је имао огроман утицај и успех у свом просветитељском раду” (Mosurović 1991: 21).

Тихомир Петровић наводи: „Беседа подразумева брижљиво срочен говор пред скупом људи поводом значајног догађаја или одређене прилике” (Petrović 2014: 140). Дакле, смисао беседе јесте да се информишу, али и придобију позитивно мотивисани слушаоци. Зато предметност, истинитост, јасност, опажајност, сврсисходност, дотераност и циљ јесу њена најбитнија својства. Сврха, тема и тренутак реализације одређује

карактер беседе као посебне језичке и филозофске врсте. Као њене специфичности издвајају се: јединство рационалне и естетске компоненте, дубина осећања и узвишеност мисли, као и кретање између „логике разума” и „логике срца”. Поглавито промишљена и јасна, беседа нас информише, али и обогаћује сазнања и емоције, подстиче на комуникацију и размишљање или на одређену одлуку, осваја осећања и једноставно утискује се у човеков дух, сведочећи о говорнику и времену. Добра беседа просветљује, испуњава енергијом и смислом, а пред таквом речју тешко да може бити равнодушних. Као манифестација језика, реч по својој суштини, даље, јесте подстицање на практичну акцију. Духовне беседе, обухватају теме од универзалног значаја: љубав, истина, правда, поука, милостиња и слично, попут Савиних, о којима је било речи у овоме раду. Њих је немогуће посматрати само у ужем смислу као црквене беседе које свештено лице упућује верницима, већ знатно шире, у смислу беседе духовног религиозног карактера. Духовни беседници, попут Светог Василија Великог, Светог Григорија Богослова, Светог Јована Златоустог и других, користили су стечена знања из реторике стваралачки – богонадахнути јеванђелском речју тумачили су основне постулате хришћанства.

Са намером да укажемо на специфичност и значај бесеђења Светог Саве, у Студеници и Жичи, послужићемо се атрибутом којим је Драгиша Бојовић одредио Савин језик – *медословесни*¹³. Тачније, сам Доментијан наводи како је Савин језик *медословесан*, док нам Бојовић показује основе наведеног атрибута, те тако и суштину споменутог језика. У основи атрибута *медословесни* јесу *мед* и *Слово*. Суштина и садржај овога језика јесте његова светост. У хришћанској симболици, мед означава сладост и светост, док присуство појма Слово означава суштинско присуство Бога Логоса у језику којим тај језик постаје божански. „Семантика овог атрибута подразумева унутрашње присуство Бога у структури језика, дакле не само реторичко обожење језика, већ његово конституисање и опстајање само у садејству и кроз бивствовање Логоса у њему” (Војовић 2012: 788). Дакле, сам језик који је примио Христа постаје храм спасења. Тај исти језик као такав спасава и беседника и слушаоце, тачније и Саву и студеничке и жичке слушаоце и све будуће слушаоце. На основу три беседе Светога Саве којима смо се у овоме раду бавили, две студеничке и једне жичке, увиђамо филозофски карактер бесеђења које превазилази оквиру дате теме и одређеног начина обраћања датој публици. Наиме, на почетку рада напоменули смо како је млади Растко био наклоњен размишљању. Његова запитаност над животом, светом, човеком, над смислом постојања, а нарочито одговори на задата питања, учинила су га првим српским филозофом. Тако нам Сава, заправо, медословесно говори како је свет богојављење, а човек богослужење. Он сам, у својој беседи, указује нам се као велики српски филозоф који је српској души

13 В. Војовић (2012): *Медословесни језик Светиоџ Саве*. Летопис Матице српске, уредник Иван Негришорац, год. 188, књ. 490, св. 4–5, Нови Сад: Матица српска, стр. 786–788.

истинито и савршено открио вечни божански смисао и човека и света. Све око човека јесте пројекција невидљивог, мисли Божијих. Човек је и нешто више од тога: видљива пројекција невидљивог, али између оно-страног и оностраног, између природног и натприродног. Савина филозофија открива нам материју као нешто божанско што је постало кроз Бога Логоса. Она зрачи логосном светлошћу и божанском логичношћу. Васиона је онда чаробни храм у коме обитава Бог кроз своје мисли, а човек јесте свештеник у једном таквом храму.

Ако се, дакле, философија схвати као 'љубав према мудрости' пре свега, затим као мудрословље, као мисаоно трагање за највећим истинама света и човека, онда је Свети Сава, без сумње, не само први српски филозоф-просветитељ, него и утемељивач културе уопште српског народа. Он је први уставописац, учитељ, лекар, државник са изузетним способностима дипломате, организатор цркве и државе. (Živković 2004: 52)

Савину посебност препознајемо у томе што он своју филозофију човека и света излаже у облику типика, житија, писама и слично. Важно је да разумемо да није нужно саму суштину мисли назвати по форми казивања. Јер управо Савине беседе доприносе томе да га препознамо најпре као теолога-филозофа и религиозног човека у изворном смислу те речи, а тек после као књижевника-писца. Као основне категорије светосавске философије издвајамо: веру, наду, трпљење, пост, љубав, молитву и незлобивост. Свети Сава нас учи основним вредностима доброг, хришћанског живота, не само речима, већ и сопственим начином живљења. Дакле, Савина посебност јесте у његовој богатој и многодимензионалној православној еклизијалности (црквености), коју нам најбоље приближава Атанасије Јевтић наводећи речи православног теолога и филозофа Павла Флоренског: „Шта је црквеност? То је нови живот, живот у Духу Светом. Једноставно, Православље се показује, а не доказује. Ево зашто за свакога ко жели да схвати Православље, постоји само један начин – непосредно православно искуство, улазак у саму стихију Православља, заживети животом Православља. Другог пута нема” (Jevtić 1991: 144).

Извори

Domentijan (1970): *Život Svetog Save*, Stara srpska književnost, I, predgovor, izbor i redakcija Dragoljub Pavlović, Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Srpska književna zadruga, 117–309.

Литература

Bečković 2006: M. Bečković, *Svetosavski put – put do univerzuma*, u: *Sveti Sava: princ i prosvetitelj*, redakcija Mitropolit Crnogorsko-primorski Amfilohije Radović, Cetinje: Svetigora.

Bogdanović 1991: D. Bogdanović, *Stara srpska književnost*, Beograd: Dosije.

- Bojović 2012: D. Bojović, *Medoslovesni jezik Svetog Save*, Letopis Matice srpske, urednik Ivan Negrišorac, god. 188, knj. 490, sv. 4–5, Novi Sad: Matica srpska, 786–788.
- Živković 2004: D. S. Živković, *Istorija filozofije u Srba*, knj. 1, Od Save do Dositeja, Pančevo: Mali Nemo.
- Jevtić 1991: A. Jevtić, *Bogoslovlje Svetog Save*, Vrnjačka Banja: Sv. Simeon Mirotočivi.
- Jovanović 2006: T. Jovanović, *Sveti Sava kao pisac i književni lik*, Književnost i jezik, časopis Društva za srpski jezik i književnost Srbije i Društva za srpski jezik i književnost Crne Gore, urednik Ljiljana Bajić, LIII, 1–2, Beograd: Čigoja štampa, 11–19.
- Juhas Georgievskaja 2003: Lj. Juhas Georgievskaja, *Život Svetog Save od Domentijana: istorija teksta*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Kašanin 2002: M. Kašanin, *Srpska književnost u srednjem veku*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mosurović 1991: M. Mosurović, *Sveti Sava: prvi srpski prosvetitelj*, Beograd: Dereta.
- Petrović 2014: T. Petrović, *Umeće govorenja*, Novi Sad: Prometej.
- Popović 2001: J. Popović, *Pravoslavna crkva i ekumenizam: Svetosavlje kao filozofija života*, Beograd: Finegraf.
- Simović 1991: R. Simović, *Sveti Sava: prvi srpski prosvetitelj*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tadić 2007: Lj. Tadić, *Javnost i retorika*, Beograd: Zavod za udžbenike: Službeni glasnik.
- Trifunović 1990: Đ. Trifunović, *Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova*, Beograd: Nolit.
- Ćorović 2005: V. Ćorović, *Istorija Srba*, Beograd: Alnari.
- Cvitković 2009: I. Cvitković, *Rečnik religijskih pojmova*, Novi Sad: Prometej.

Anka Ž. Simić

SAVA'S ORATIONS IN STUDENICA AND ŽIČA IN *THE LIFE OF SAINT SAVA* BY DOMENTIAN

Summary

This work examines *The Life of Saint Sava* by Domentian, three orations more precisely which Saint Sava enounced – two of them in Studenica and one in Žiča. We are especially interested in the rhetorical dimension of Sava's orations, and his opinion about the world and life also, since he was the first Serbian enlightener and philosopher within the framework of Orthodox theology. We concluded that Sava's orations were great examples of preached and testified theology. His orations were distinguished by its charismatic character and its widest ecclesial dimensions, such as the theology of the Holy Fathers of Orthodoxy through the ages.

Keywords: Saint Sava, orations, Gospel Orthodoxy, blessing, ecclesiastical

Примљено: 15. децембра 2020. године
Прихваћено: 5. јуна 2021. године